

CENA 5,00 zł (w tym 5% VAT)
NR 6 (521) czerwiec 2018

ROK FRANCISZKA KRĘCKIEGO

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomerania.pl

w numerze
STEĆNA

Bezpłatny dodatek kaszubskojęzyczny

NIEBO POLSKIE

ISSN 0238 NR INDEKSU 371939 PL

0 6

9 770238 904906

„Niebo polskie” odtworzone przez 7-osobowy zespół Akademii Sztuk Pięknych pod kierownictwem prof. Jacka Zdybla

FRESK „NIEBO POLSKIE” ODTWORZONY

8 maja 2018 r. odbyła się uroczystość odsłonięcia fresku „Niebo polskie” odtworzonego staraniem samorządu województwa pomorskiego w auli budynku, w którym znajdowało się Gimnazjum Polskie w Wolnym Mieście Gdańsku. Dziewięć miesięcy zajęło 7-osobowemu zespołowi Akademii Sztuk Pięknych (pod kierownictwem prof. Jacka Zdybla) odtworzenie zniszczonego przez hitlerowców w 1939 r. dzieła. Malowidło o powierzchni ponad 100 m. kw. zrekonstruowano w skali 1:1, dokładnie w tym miejscu, w którym oryginalnie się znajdowało: na suficie dawnego Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. Teraz każdy może przyjść je obejrzeć. Pierwotny fresk powstał w 1938 r. Prezentuje niespotykane bogactwo symboli i odniesień do polskości. Autorami „Nieba polskiego” byli cenieni artyści: Bolesław Cybis i Jan Zamojski. Nie chcieli pokazywać bitew czy wojen, ale spróbowali znaleźć i oddać malarsko ducha polskości. Malowidło istniało zaledwie rok – tuż po wybuchu II wojny światowej Niemcy zajęli budynek szkoły i zniszczyli, celowo, wszystkie jego elementy. Byli w tym niezwykle dokładni: całość skuto, a następnie zakryto tynkiem, by uniemożliwić ewentualną rekonstrukcję dzieła. Dlatego, gdy w sierpniu 2017 r. zespół prof. Jacka Zdybla przystąpił do prac mających przywrócić fresk do życia, zadanie wydawało się bardzo trudne. Do dyspozycji pracowników i studentów gdańskiej ASP były jedynie pojedyncze, porzucane w bibliotekach i archiwach ślady: fotografie, opisy, wzmianki w prasie i enigmatyczne dokumenty. Dzięki współczesnym technologiom – programom komputerowym i szczegółowym badaniom – udało się odtworzyć 99% obrazu z zaledwie kilkunastu archiwalnych, często zachowanych w nie najlepszym stanie, fotografii.

PANI MARIA, ABSOLWENTKA GIMNAZJUM POLSKIEGO

Podczas uroczystej prezentacji odtworzonego „Nieba polskiego” gościem specjalnym była Maria Filarska-Chodakowska (ur. 1920 r.), córka dr. Bernarda Filarskiego (jednego z liderów gdańskich Polaków z początków XX w. i czasów Wolnego Miasta) i jednocześnie chrześniaczka dr. Franciszka Kręckiego, patrona roku 2018 w ZKP. Pani Maria jest absolwentką Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkol-

nej w Wolnym Mieście Gdańsku. Maturę zdała w 1938 r. Działała m.in. w polskim harcerstwie w WM Gdańsku. Po wywiezieniu i uwięzieniu przez hitlerowców na początku II wojny światowej jej rodziny i zamordowaniu ojca w Stutthofie (został zamordowany 11 stycznia 1940 r. razem m.in. z dr. Kręckim) pozostała na Pomorzu, pracując w Gdyni w rzeźni. W 1943 r. skontaktował się z nią kurier polskiego podziemia z Warszawy próbujący przedostać się do

Londynu – Jan Nowak Jeziorański. Jego przerzut do Szwecji na statku z węglem zorganizowała dzięki swoim kontaktom właśnie Maria Filarska. Po latach Jan Nowak Jeziorański mówił: „Tylko dzięki niej udało mi się wtedy wyjechać z Gdyni. Czekałem już dwa tygodnie na transport i chciałem zawracać do stolicy, ale Marysia wszystko zorganizowała. Wszystko, co później robiłem dla Polski, było dzięki takim ludziom, którzy z narażeniem życia mi pomagali”. Maria Filarska po tzw. wyspie w warszawskiej AK w 1944 r. została aresztowana i zesłana do obozu koncentracyjnego. Przeszła przez Ravensbrück i Stutthof. Uczestniczyła w Marszu Śmierci, uciekła z niego koło Przdokowa. Po wojnie skończyła chemię. W okresie PRL współpracowała z opozycją solidarnościową. Do dziś mieszka w Gdańsku. 8 maja 2018 r. dokonała symbolicznego odsłonięcia odnowionego „Nieba polskiego”, a od władz samorządowych województwa otrzymała fragment kopii tego dzieła.

FOT. UMWP

Podczas uroczystej prezentacji odtworzonego „Nieba polskiego” gościem specjalnym była Maria Filarska-Chodakowska, absolwentka Gimnazjum Polskiego

HISTORIA GIMNAZJUM POLSKIEGO W WM GDAŃSKU

Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku, mimo krótkiego, bo zaledwie siedemnastoletniego istnienia (1922–1939), należało do najważniejszych instytucji zaangażowanych w rozwój oświaty i kultury wśród gdańskich Polaków w czasie istnienia II Wolnego Miasta. Najistotniejszym celem Gimnazjum Polskiego było umożliwienie dzieciom Polaków – obywateli gdańskich – zdobycia średniego wykształcenia, a w konsekwencji umożliwienie im podjęcia studiów na gdańskiej politechnice czy innych uczelniach w Polsce lub za granicą. Miało też stworzyć warunki do kontynuowania edukacji dzieciom obywateli polskich przybyłych z kraju w celu objęcia stanowisk urzędniczych w rozmaitych instytucjach realizujących uprawnienia Polski na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Zasadniczo chodziło o przygotowanie wychowanków, którzy swoimi kwalifikacjami i postawą, znając realia gdańskie i szerzej: pomorskie, służyliby umocnieniu pozycji Polski w tym newralgicznym miejscu u ujściu Wisły do Bałtyku.

Sytuacja zaistniała w Niemczech w 1918 r. w wyniku rewolucji listopadowej i zakończenia I wojny światowej zaktywizowała dążenia Polaków na Pomorzu (podobnie jak w Wielkopolsce, na Śląsku oraz Warmii, Mazurach i Powiślu) na rzecz przyłączenia do odradzającej się po zaborach Polski. Koordynujący w regionie działania społeczeństwa polskiego Podkomisariat Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku rozpoczął starania o wprowadzenie m.in. języka polskiego oraz nauczania religii w tym języku w szkołach. Na tym tle permanentnie dochodziło do napięć pomiędzy Polakami a władzami niemieckimi. Niestety w wyniku traktatu wersalskiego, podpisanego w połowie 1919 r., przewidziano

utworzenie z Gdańska wraz z najbliższą okolicą Wolnego Miasta. Fakt ten nie zgasił aspiracji zmierzających do stworzenia polskojęzycznego szkolnictwa (np. już w 1919 r. w ramach oświaty pozaszkolnej utworzono Polski Uniwersytet Ludowy w Gdańsku). Kluczową rolę odegrała w tym powołana przez miejscowych Polaków 26 listopada 1921 r. Macierz Szkolna w Gdańsku, na której czele stanęli m.in. dr Franciszek Kubacz i wywodzący się z kręgu działaczy młodokaszubskich ks. Leon Miszewski. Za jej sprawą stworzono w zdominowanym przez Niemców Gdańsku kompletny system szkolnictwa polskiego. Priorytetem dla Macierzy było utworzenie prywatnego Gimnazjum Polskiego, na co uzyskała 12 grudnia 1921 r. zgodę Senatu Wolnego Miasta. Następnie tworzone i rozwijano sieć ochronek,

szkół powszechnych oraz branżowych zgodnie z potrzebami rynku pracy. Na siedzibę Gimnazjum Komisarz Generalny RP w Gdańsku przekazał pomieszczenia w byłym gmachu koszar z 1910 r. przy ówczesnej ul. Am Weissen Turm 1 (obecnie ul. Jana Augustyńskiego 1) przyznanym rządowi polskiemu w wyniku orzeczenia komisji dla podziału mienia państwowego Niemiec na obszarze Wolnego Miasta. Podjęty trud organizacyjny (w tym ogólnopolska akcja składkowa, której motorem był zaangażowany w tworzenie tej placówki pisarz Stanisław Przybyszewski) zaowocował tym, że 9 maja 1922 r. rozpoczęto naukę w Gimnazjum Polskim w Gdańsku, a uroczyste otwarcie szkoły miało miejsce 13 maja tegoż roku. Było to gimnazjum koedukacyjne, o strukturze gdańskiej typu frankfurckiego, matematyczno-przyrodnicze z językami klasycznymi. Nauka trwała 9 lat. Rok szkolny, tak jak w innych szkołach gdańskich i w Niemczech, trwał od 1 kwietnia do 31 marca z przerwą letnią (lipiec i sierpień). Zgodnie z koncesją do gimnazjum uczęszczały głównie

FOT. Z ARCHIWUM RODZINY B. OYBISA

Oryginalny przedwojenny fragment fresku podczas jego tworzenia

Uroczysta prezentacja odtworzonego „Nieba polskiego” w auli dawnego Gimnazjum Polskiego

dzieci obywateli gdańskich polskiego pochodzenia lub obywateli polskich stale zatrudnionych w Gdańsku (głównie urzędników pracujących na kolei lub poczcie). Senat gdański, wyrażając zgodę na otwarcie gimnazjum, zastrzegł, że nie będzie udzielał subwencji, a sprawę uznania świadectw ustali w latach 1926–1927. Wówczas to po raz pierwszy przeprowadzono w Gimnazjum egzamin maturalny. Jednak sprawę udało się uregulować dopiero w 1933 r., kiedy to też – na mocy umowy między władzami Gdańska a rządem polskim – Gimnazjum Polskie uzyskało prawa szkoły publicznej.

W pierwszym roku szkolnym zainaugurowanym w 1922 r. społeczność szkolną tworzyło 199 uczniów i 10 nauczycieli, podczas gdy w 1938 r. było to już 600 uczniów i 36 nauczycieli. W 1927 r. maturę zdało 7 uczniów, a w 1939 r. – 26. Łącznie w latach 1927–1939 mury szkoły opuściło 203 maturzystów, w tym: 107 obywateli gdańskich, 95 polskich i jeden obcokrajowiec. Uczniowie pochodzili ze wszystkich warstw społecznych. Jednak, głównie ze względu na wysokie czesne, większość uczniów nie kończyła gimnazjum

i decydowała się na kontynuację nauki w polskich szkołach handlowych prowadzonych przez Macierz Szkolną (co pozwalało też na wcześniejsze podjęcie pracy zarobkowej). Grono pedagogiczne Gimnazjum było starannie dobrane, co zapewniało wysoki poziom kształcenia. Przyczynił się do tego zwłaszcza Jan Augustyński, który w latach 1925–1939 był dyrektorem Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. Kompletował on kadrę bardzo starannie, ściągając także z głębi Polski wysoko wykwalifikowanych pedagogów. Dzięki przychylności i wsparciu finansowemu polskiego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego stworzono im korzystne warunki materialne, wymagając w zamian całkowitego zaangażowania się w pracę tak zawodową, jak i społeczną. Stali się oni motorem wielu inicjatyw rodzących się w środowisku gdańskich Polaków. Nauczyciele ci poza pracą w szkole byli niezwykle aktywni w najróżniejszych organizacjach, prowadząc zajęcia świetlicowe, organizując uroczystości patriotyczne, reżyserując przedstawienia teatralne, prowadząc próby chórów i zespołów tanecznych, animując młodzież w organizacjach pozaszkolnych na terenie całego Wolnego Miasta, prowadząc liczne prelekcje, konferencje czy przygotowując wystawy. Liczni spośród nich aktywnie działali w Towarzystwie Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, utrzymując kontakty naukowe z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi. Wielu nauczycieli Gimnazjum Polskiego w Gdańsku z czasem otrzymywało awans: obejmowali wyższe stanowiska w polskim Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego albo zostawali dyrektorami gimnazjów, np. w Toruniu, Gdyni czy Poznaniu.

Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej stało się jednym z „bastionów polskości” w Gdańsku. Wokół niego ognisko wało się wiele inicjatyw, a jego infrastrukturę lokalową użyczano na potrzeby ich realizacji.

W latach 1935–1938 dzięki staraniom dyr. Jana Augustyńskiego i wsparciu finansowemu rządu polskiego rozbudowano gmach gimnazjum (prawie podwajając powierzchnię placówki), dzięki czemu uzyskało ono doskonale wyposażone gabinety i laboratorium. Wzniesiono wówczas też reprezentacyjną aulę szkoły, która miała służyć również jako reprezentacyjne miejsce organizacji zebrań gdańskich Polaków. W 1938 r. jej sufit ozdobiony został kunsztownym freskiem przedstawiającym elementy patriotyczne, który zatytułowano „Niebo polskie”. W ostatnich dniach sierpnia 1939 r. na polecenie władz polskich, w trosce o bezpieczeństwo kadry i uczniów, zamknięto szkołę. Zaraz po wybuchu II wojny światowej hitlerowcy zajęli budynek Gimnazjum Polskiego i zniszczyli „Niebo polskie”. Prawie 30 absolwentów tej placówki edukacyjnej zginęło z rąk niemieckich nazistów: w obozach koncentracyjnych (głównie w KL Stutthof), w wojnie obronnej 1939 r (broniąc Gdyni, Oksywia, Poczty Polskiej w Gdańsku, Warszawy) i w innych miejscach Europy. W 1956 r. wśród założycieli Zrzeszenia Kaszubskiego byli absolwenci Gimnazjum Polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku, którzy przez lata aktywnie rozwijali struktury tej organizacji.

ŁUKASZ GRZĘDZICKI